

Patrick J. Geary (n. 1948) este profesor la *University of California* din Los Angeles, din anul 1993.

Profesor emerit de istorie medievală occidentală la Institutul pentru Studii Avansate din Princeton, New Jersey.

Din 2004 până în 2011, a deținut și titlul de Distinguished Professor of Medieval History Emeritus la Universitatea din California, Los Angeles.

De același autor:

- *Furta Sacra: Thefts of Relics in the Central Middle Ages*, Princeton University Press, 1978 (ediție revăzută în 1991);
- *Aristocracy in Provence: The Rhone Basin at the Dawn of the Carolingian Age*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia și Anton Hiersemann Verlag, Stuttgart, 1985;
- *Before France and Germany: The Creation and Transformation of the Merovingian World*, Oxford University Press, Oxford, 1988;
- *Merovingienii. Europa înainte de Carol cel Mare*, Editura Cetatea de Scaun, 2010.
- *Civilization in the West* (în colaborare cu Mark Kishlansky și Patricia O'Brien), Harper Collins, New York, 1990 (ediții revăzute în 1995 și 1997);
- *Living with the Dead in the Middle Ages*, Cornell University Press, Ithaca, 1994;
- *Women at the Beginning. Origin Myths from the Amazons to the Virgin Mary*, Princeton University Press, Princeton, 2006 .

PATRICK J. GEARY

MITUL NAȚIUNILOR ORIGINILE MEDIEVALE ALE EUROPEI

Traducere, studiu introductiv și note explicative
de Alexandru Madgearu

ediția a II-a

CETATEA DE SCAUN
EDITURA

Editor & coperta: Dan Mărgărit

Coperta I: Botezul lui Clovis, scena din Sainte Chapelle, Paris

(sursa: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chlodwigs_taufe.jpg?uselang=fr)

Traducere și note: Alexandru Madgearu

Redactor: Mirela Ivan Nobel

Tehnoredactare: Adriana Andreiaș

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GEARY, PATRICK J.

Mitul națiunilor : originile medievale ale Europei /

Patrick J. Geary ;

trad., studiu introductiv și note explicative de Alexandru

Madgearu. - Ed. a 2-a. - Târgoviște : Cetatea de scaun, 2024

Conține bibliografie

ISBN 978-606-537-699-1

I. Madgearu, Alexandru (trad. ; pref. ; note)

94

Toate drepturile de reproducere, integral sau parțial, prin orice mijloace, inclusiv stocarea neautorizată în sisteme de căutare sunt rezervate. Reproducerea se poate face doar cu acordul scris al editurii, cu excepția unor scurte pasaje care pot constitui obiectul recenziilor și prezentărilor.

“Europäische Völker im frühen Mittelalter. Zur Legende vom

Werden der Nationen” by Patrick J. Geary

Copyright © S. Fischer Verlag GmbH,

Frankfurt am Main 2018

ISBN 978-606-537-699-1

©Editura Cetatea de Scaun®, Târgoviște, 2024

editura@cetateadescaun.ro, www.cetateadescaun.ro

Tipărit la Editura Cetatea de Scaun

Cuprins

STUDIUL INTRODUCȚIV (Alexandru Madgearu) ...	9
MULȚUMIRI	27
PREFAȚĂ LA TRADUCEREA ROMÂNEASCĂ ..	29
INTRODUCERE	31
Criza identității europene	31
CAPITOLUL I. UN MEDIU OTRĂVIT: ETNICITATEA ȘI NAȚIONALISMUL ÎN SECOLUL AL XIX-LEA	51
Naționalismul etnic și epoca revoluțiilor	52
Identitatea de grup înainte de naționalism	55
Naționalismul revoluționar	59
Filologie și naționalism	70
O moștenire primejdioasă.....	75
Etnoarheologia.....	77
Reziduurile toxice	78
Confuzia trecutului.....	80
CAPITOLUL II. CUM ERAU IMAGINATE POPOARELE ÎN ANTICHITATE	85
Popoarele naturale și poporul roman	87
Urmașii lui Herodot.....	90
Gentes și Populus.....	95
Neamurile (gentiles) și Poporul lui Dumnezeu.....	99
Identitatea socială în antichitatea creștină.....	101

Etnografia clasică și migrațiile barbare.....	104	
Popoarele Europei în antichitatea târzie.....	107	
CAPITOLUL III. BARBARI ȘI CEIALȚI		
ROMANI.....	114	
Identitatea de clasă, regională și religioasă în imperiu.....	114	
Centrul roman	124	
Identități sociale în lumea barbară	127	
Criză și restaurare	135	
Restaurare și transformare.....	139	
Transformarea internă.....	150	
CAPITOLUL IV. NOII BARBARI ȘI NOII		
ROMANI.....	155	
Confederația hunică.....	158	
Etnogeneza barbară în cuprinsul imperiului	163	
Provincialii romani în secolele V-VI.....	168	
Un nou teritoriu și o nouă identitate.....	173	
Etnogenezele barbarilor nordici.....	181	
Concluzie: nume vechi și popoare noi.....	186	
CAPITOLUL V. ULTIMII BARBARI ?		188
Amalgamarea populației în regatele occidentale	188	
Spania vizigotă	197	
Noua lume barbară	214	
CAPITOLUL VI. EVOLUȚIA CĂTRE NOILE		
POPOARE EUROPENE.....	227	
Reflecții de încheiere.....	232	
Europenii ca zuluși	235	

Zulușii și europenii.....	251
SUGESTII PENTRU LECTURI	
SUPLIMENTARE	257
SUPLIMENT BIBLIOGRAFIC PENTRU EDIȚIA	
ROMÂNEASCĂ	260
LISTE DE ÎMPĂRAȚI ȘI REGI	263

Studiu introductiv

În urmă cu câțiva ani, publicarea cărții lui Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească* (Editura Humanitas, București, 1997) a stârnit confuzie și indignare printre cei care găseau de neconceput faptul că istoria așa cum se învață la școală poate fi compusă și din mituri. Nu după mult timp, chiar unele dintre noile manuale de istorie (nefericit denumite „alternative”) au introdus în învățământ o abordare similară, în care se renunța la unele dintre imaginile stereotipe care descriau ceea ce L. Boia a denumit „panteonul național”. Suntem convinși că, adesea, indignarea celor care au condamnat aceste texte provine din neînțelegerea noțiunii de mit. Mitul nu înseamnă nici minciună, nici fals. Mitul este tot o realitate, dar una imaginară. Când un istoric vorbește de mituri, el are în vedere un alt tip de realitate istorică, în care faptele reale sunt substituite prin imaginile lor, imagini care se constituie în conștiința colectivă, în prezentul acestor imagini, sau, cel mai adesea, în viitor.

Să pornim de la exemplul atât de invocat al lui Mihai Viteazul. Personajul real a fost un mare comandant militar care a plănuit eliberarea de sub dominația otomană a unui teritoriu cât mai mare cu putință, eventual chiar a întregii Peninsule Balcanice. Acestui scop i-a fost subordonată și unirea celor trei țări române, care era menită să-i asigure o putere economică și militară sporită. În vremea sa nu exista nicăieri în Europa ideea de unitate națională. Acțiunea

reală a personajului Mihai Viteazul a fost însă transformată în altceva de către patrioții români din secolul al XIX-lea, care militau pentru unire și independență. Ei i s-a atribuit (în special de către Nicolae Bălcescu) o semnificație pe care nu o putea avea în realitate în secolul al XVI-lea, dar care putea fi concepută în secolul al XIX-lea: proiectul de realizare a unirii tuturor românilor. Deci, faptele reale au fost substituite prin ceva care nu putea fi real în epoca lui Mihai Viteazul, dar care se putea realiza în „secolul naționalităților”. Aceasta este evoluția de la realitatea istorică la mitul istoric. A lua drept realitate ceea ce este mit înseamnă a confunda timpurile istorice.

Nu doar ideea de unitate națională nu exista nicăieri în lume în epoca lui Mihai Viteazul. Nici națiunea în sensul ei de astăzi nu apăruse. Națiunea modernă este formată din cetățeni cu drepturi și obligații. Un popor devine o națiune atunci când este conștient de drepturile sale și își asumă un set de idealuri politice, formulate și propagate de o elită intelectuală. Cuvântul *națiune* (*natio*) era folosit și în evul mediu, dar națiunea modernă se deosebește de cea medievală prin structura ei, căci națiunea medievală era organizată ca o piramidă de stări privilegiate și neprivilegiate (rege, nobili, cler, țărani liberi sau nu, orașeni). În latina din antichitatea târzie și evul mediu, *natio* avea un sens diferit de *populus*, care nu era legat de etnie, ci era un atribut al comunității creștine (*populus Christianus*)¹.

¹ Cu acest sens creștin, de comunitate parohială, a intrat cuvântul *popor* în româna medievală, sub influența latineii medievale, în Transilvania. Prima sa atestare este în “Evangheliarul de la Sibiu” din 1551-1553. Cuvântul nu

Națiunea modernă a evoluat din cea medievală. În cazul românesc, națiunea medievală a avut o conștiință de sine, care era bazată pe ideea originii romane și pe cea a unității lingvistice și culturale a tuturor românilor. Această conștiință exprima identitatea etnică. **Orice națiune medievală era însă scindată, fiindcă nu prima identitatea dată de etnie, ci cea dată de stare sau de religie.** În Europa, evoluția spre națiunea modernă a fost un rezultat al ideologiei Revoluției Franceze din 1789-1793, care a anulat privilegiile nobilimii, a desființat stările și a creat cetățeanul.

În România, problematica națiunii medievale a fost analizată de Ioan-Aurel Pop într-o carte dedicată cazului românesc și în alta referitoare la națiunile europene². El a pus în evidență existența unor solidarități etnice medievale, dar care aveau o sferă mai restrânsă geografic: „Grupurile etnice sau naționalitățile medievale erau mult mai mici decât cele de azi; ele erau naționalități regionale sau provinciale, modelate apoi de anumite împrejurări și de suverani puternici și topite gradat în unități mai mari”³. Sociologul englez Anthony Smith⁴ a definit etnia prin următoarele componente: un nume colectiv, un mit al

apare în dialectele sud-dunărene. Vezi Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice, III. Noi contribuții*, Cluj, 1999, p. 201-203.

² I. A. Pop, *Națiunea română medievală: solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI*, București, 1998; Idem, *Geneza medievală a națiunilor moderne (secolele XIII-XVI)*, București, 1998.

³ I. A. Pop, *Geneza...*, p. 18.

⁴ A. Smith, *The Ethnic Origins of the Nations*, Oxford, Cambridge, 1986.

originii, o istorie comună, o cultură comună, un teritoriu propriu, o solidaritate între membrii grupului. Dintre acestea, mitul originii este adevărata problemă. Identitatea etnică medievală era definită, potrivit lui I. A. Pop, de un discurs asupra originii (real sau mitic), de limbă, confesiune, dinastie, de raporturile de alteritate (imaginea de sine în comparație cu vecinii) și de agresiunile care au stimulat sentimentul național. În privința originilor, se arată cum majoritatea popoarelor le-au căutat în trecutul greco-roman sau biblic, inventându-se genealogii fictive ale dinastiilor și popoarelor.

Prin urmare, au existat națiuni medievale. De geneza lor se ocupă cartea de față. Trebuie subliniat faptul că, în limba engleză, cuvântul *nation* are o sferă mai largă, care este mai apropiată de cea a cuvântului românesc *neam*. De aceea, traducerea titlului original „The Myth of the Nations” prin „Mitul națiunilor” este aproximativă, fiindcă autorul are în vedere națiuni medievale, din care descind cele moderne.

Absolvent al prestigioasei universități Yale, Patrick J. Geary este profesor la University of California din Los Angeles, din anul 1993. Dintre celelalte publicații ale sale, amintim:

- *Furta Sacra: Thefts of Relics in the Central Middle Ages*, Princeton University Press, 1978 (ediție revăzută în 1991);

- *Aristocracy in Provence: The Rhone Basin at the Dawn of the Carolingian Age*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia și Anton Hiersemann Verlag, Stuttgart, 1985;

- *Before France and Germany: The Creation and Transformation of the Merovingian World*, Oxford University Press, Oxford, 1988;

- *Civilization in the West* (în colaborare cu Mark Kishlansky și Patricia O'Brien), Harper Collins, New York, 1990 (ediții revăzute în 1995 și 1997);

- *Living with the Dead in the Middle Ages*, Cornell University Press, Ithaca, 1994;

- *Women at the Beginning. Origin Myths from the Amazons to the Virgin Mary*, Princeton University Press, Princeton, 2006 .

Aceste volume, ca și zecile de studii publicate în diverse reviste academice din SUA și Europa, îl situează pe Patrick J. Geary printre cei mai prestigioși medievști americani ai momentului. Lucrarea pe care o prezentăm acum cititorilor din România este una destinată unui public mai larg. Apărută în 2002, concomitent în versiuni engleză și germană, ea s-a bucurat de o primire foarte favorabilă, deoarece a reușit să expună într-o formă accesibilă marelui public dificilele probleme ale interpretării proceselor de etnogeneză, care au fost discutate în literatura de specialitate recentă, atât de către însuși P. Geary⁵, cât și de către alți autori⁶. Se simțea nevoia unei asemenea

⁵ P. J. Geary, *Ethnic Identity as a Situational Construct in the Early Middle Ages*, „Mitteilungen des Anthropologischen Gesellschaft in Wien”, 113, 1983, p. 15-26; Idem, *Barbarians and Ethnicity*, în G. W. Bowersock, P. Brown, O. Grabar (ed.), *Interpreting Late Antiquity. Essays on the Postclassical World*, Cambridge, 2001, p. 107-129.

⁶ De exemplu: Herwig Wolfram, *History of the Goths*, Berkeley, 1987; W. Pohl, *Conceptions of Ethnicity in Early Medieval Studies*, în K. Little Lester, B. H. Rosenwein (ed.), *Debating the Middle Ages: Issues and Readings*, Oxford, 1998, p. 15-23; Idem, *Telling the Difference: Signs of Ethnic Identity*, în W. Pohl, H. Reimitz (ed.), *Strategies of Distinction. The*

sinteze, care să integreze informațiile primare despre migrațiile barbare și despre formarea regatelor din Europa occidentală într-o perspectivă modernă, bazată pe noile abordări ale conceptelor de etnie, etnicitate și etnogeneză.

Autorul începe prin evidențierea manipulării trecutului, în special a perioadei formării popoarelor europene, de către ideologiile naționaliste din secolele XIX-XX, manipulare care a fost și este posibilă tocmai fiindcă această perioadă este obscură și plină de chestiuni controversate. Renașterea xenofobiei în statele Uniunii Europene este justificată de unii prin teama reeditării marilor migrații din evul mediu timpuriu. Se uită însă că actualele popoare vest-europene sunt urmașele acelor migratori. Pe de altă parte, nici legitimarea stăpânirii unor teritorii nu se poate face prin apelul la istoria medievală, deoarece argumentele sunt adesea ambigue, dând "dreptate" ambelor părți implicate în conflicte (cel mai bun exemplu este Kosovo, unde atât albanezii, cât și sârbii apelează la istoria antică și medievală pentru a-și susține drepturile, cu argumente la fel de convinșătoare în aparență).

De fapt, după cum arată autorul, atât istoriografia romantică, dar și cea critică din secolul al XIX-lea au servit interesele politice germane sau franceze, teoriile despre originile etnice și despre întinderea teritoriilor naționale fiind astfel viciate („cercetarea istorică și naționalismul au devenit unul și același

Construction of Ethnic Communities, 300-800
(Transformation of the Roman World, 2), Leiden, 1998, p.
17-69; P. Amory, *People and Identity in Ostrogothic Italy,*
489-554, Cambridge, 1997.

lucru"). Dacă realizăm că **modul în care se concepe de obicei formarea popoarelor europene este un rezultat al istoriografiei naționaliste din secolul al XIX-lea**, atunci vom înțelege că este nevoie de o nouă abordare a acestui proces istoric. Este motivul pentru care autorul a scris această carte.

Pentru a clarifica modul în care s-au format popoarele medievale din Europa, Patrick Geary se ocupă mai întâi de imaginea popoarelor la autorii greco-romani, căci „etnografia secolului al XIX-lea nu a fost decât o continuare, cu instrumente mai rafinate, a tradiției etnografice a antichității clasice”. Prejudecățile despre „barbari” au deformat cunoașterea populațiilor din afara Imperiului Roman, care au fost considerate radical diferite față de romani, deși ele aveau o natură politică similară celei a poporului roman, deoarece „apartenența la un popor barbar depindea mai mult de voința de identificare cu tradițiile acelui popor (...), decât de descendența biologică, de limbă, cultură sau origine geografică”. Era, în fond, același tip de solidaritate ca și cel din societatea romană, unde „apartenența la *populus Romanus* a fost o chestiune de lege constituțională, nu de lege naturală, fiind astfel, teoretic, accesibilă tuturor”. Totuși, autorii romani au refuzat în cele mai multe cazuri să vadă această asemănare. „Barbarii” au rămas popoare fără istorie, și „au devenit o parte a istoriei abia atunci când au intrat în sfera existenței romane”. De fapt, conceptul de „barbar!” a fost o invenție a lumii greco-romane, un stereotip, o denumire generică aplicată asupra a numeroase populații care erau profund diferite și eterogene.

Dihotomia romani/barbari a fost accentuată de creștinism, căci noua religie a devenit un atribut al

romanității, moștenind și atitudinea iudaică față de străini. Aceasta, în vreme ce „barbarii” intrau tot mai mult sub influența civilizației romane, adoptând inclusiv credința că există o deosebire de esență între *populus Romanus* și diferitele *gentes* barbare.

Regii barbari doreau însă egalitate cu romanii, și de aceea au început să-și caute origini la fel de nobile, prin raportarea la eroi și fapte din antichitatea clasică sau biblică. Astfel au apărut miturile despre origini, iar diferențele dintre romani și „barbarii” s-au estompat. La autori târzii precum Iordanes, romanii sunt o *gens* ca oricare alta, la fel ca și goții. Deosebirea dintre categoria de „roman” și cea de „barbar” a devenit tot mai vagă, iar cele două apartenențe au ajuns uneori interschimbabile, cineva putând fi atât roman, cât și barbar (comandanții de origine germanică din armata romană); imperiul se barbariza, iar barbarii se romanizau. Ceea ce s-a menținut și s-a accentuat însă în antichitatea târzie a fost diferențierea socială, atât în lumea romană, cât și printre „barbarii”, unde politica romană a stimulat creșterea puterii diversilor șefi.

Acestea au fost împrejurările în care au avut loc procesele de etnogeneză. Geary subliniază faptul că **etnogeneză nu este un eveniment, ci un proces care se desfășoară la scara duratei lungi a istoriei**. Într-un anumit sens, el nu se încheie niciodată. După cum se remarcă în finalul cărții, „istoria popoarelor Europei nu s-a încheiat, și nu se va încheia niciodată. Etnogeneza este un proces al prezentului și al viitorului, la fel de mult ca și al trecutului”. În cazul evului mediu timpuriu, autorul a definit trei tipuri de etnogeneză: primul a fost legat de identitatea dată de o familie conducătoare (cazul germanicilor), al doilea era bazat pe conducerea charismatică exercitată asupra

confederațiilor de populații ale stepei (cazul hunilor și al avarilor), iar al treilea a fost specific populațiilor descentralizate (cazul slavilor).

Autorul examinează în amănunțime instalarea neamurilor barbare pe teritoriul roman în secolele IV-V și raporturile lor cu localnicii. Rezultatul final al migrațiilor a fost transformarea confederațiilor de triburi în regate cu structuri social-politice noi, în care populația romană și cea alogenă s-au amestecat, creându-se noi identități sub aceleași nume moștenite. Numele etnice s-au păstrat, dar au ajuns să acopere realități diferite de cele din secolele anterioare. După cum spune foarte sugestiv autorul, aceste nume (franci, goți sau chiar romani) „erau recipiente care puteau avea conținuturi diferite în epoci diferite”. Astfel, numele de *Romanus* a ajuns să-i desemneze în epoca regatului longobard doar pe locuitorii din teritoriul italian care mai era controlat de Imperiul Bizantin, și apoi doar pe locuitorii orașului Roma. În schimb, identitățile „barbarilor” minoritari, dar conducători, au fost adoptate de populația majoritară romană din regatele barbare, menținându-se totodată identitățile regionale, centrate în jurul orașelor care mai dăinuiau. În această lume transformată de așezarea „barbarilor”, denumirea de „barbar” nu mai avea nici o acoperire, fiindcă nu mai existau deosebiri între „romani” și foștii „barbarii”. Diviziunea dintre romani și barbari nu mai era funcțională în secolele VII-VIII. De aceea, „barbarii” nu mai puteau fi decât străinii păgâni.

Conținutul noilor identități etnice (franci, longobarzi, saxoni etc.) se schimbă profund față de epoca instalării acestor populații. Acest conținut era unul politic, deoarece se referea la regatele în care trăiau locuitorii respectivi („identificarea lor cu un

regat definit geografic determina modul în care erau ele desemnate și, într-o mare măsură, și modul în care se descriau pe ele însele”). Aceste regate moșteneau numele barbarilor păgâni, dar populația lor era reprezentată în cea mai mare parte de către urmașii romanilor creștini. **Identitatea etnică a fost dată de deținătorii puterii, care au impus elitelor locale sau alogene tradițiile lor referitoare la origini.** Inițial, barbarii cuceritori erau confederații de grupuri cu origini diferite și cu tradiții culturale diferite. Această eterogenitate a luat sfârșit prin impunerea numelor etnice și a tradițiilor inventate de cei care au devenit conducătorii întregilor confederații. Unitatea etnică a fost așadar creată prin impunerea miturilor despre origini. În realitate însă, entitățile din antichitate și evul mediu timpuriu pe care le numim popoare nu au fost niciodată omogene din punct de vedere etnic. Apartenența la aceste grupuri se putea schimba oricând, împreună cu identitatea, care decurgea din aceasta. Ideea de omogenitate impusă de ideologia naționalistă modernă nu are acoperire în realitatea medievală. De aceea, „istoria popoarelor europene în evul mediu timpuriu nu poate fi folosită ca argument în favoarea sau contra oricăror mișcări politice, teritoriale sau ideologice de astăzi”.

Noua viziune asupra etnogenezelor din evul mediu timpuriu pornește de la cartea istoricului german Reinhard Wenskus, *Stammesbildung und Verfassung: Das Werden der frühmittelalterlichen Gentes* („Formarea și constituirea triburilor. Geneza neamurilor în evul mediu timpuriu”), Köln, 1961⁷.

⁷ Pentru teoriile moderne despre etnicitate, vezi F. Curta, *Considerații privind conceptul de caracter etnic (etnicitate) în*

Acesta a argumentat că populațiile germanice nu erau constituite pe baza unei origini biologice comune, **ci pe ideea unei asemenea origini, care a fost formulată de elite prin tradițiile genealogice.** Aceste populații erau compuse din triburi cu origini diferite, reunite sub conducerea militară a unor șefi care au impus ideile despre originea familiei lor asupra întregii comunități eterogene. Aceste idei despre origine formează ceea ce R. Wenskus denumește „nucleul de tradiție”, adevăratul element de continuitate etnică, dătător de nume, păstrat de o elită care urmărirea astfel menținerea coeziunii. Este pusă astfel în evidență subiectivitatea etnicității medievale timpurii și lipsa ei de legătură reală cu elementul biologic („sângele”).

După publicarea cărții lui Wenskus au fost făcute progrese în interpretarea etnologică și sociologică a conceptelor de etnie și etnicitate. Studiile recente conduc la concluzia că „**etnicitatea este o construcție socială și culturală, o formă de mobilizare pentru atingerea anumitor scopuri politice**”⁸. Etnologul norvegian Fredrik Barth (1969) a subliniat „natura tranzacțională a caracterului etnic”, care rezultă din interacțiunea dintre definirea internă și cea externă a grupurilor. Cu alte cuvinte, **o etnie nu există în mod izolat, ci doar în interacțiune cu alte grupuri.** În termeni sociologici, ea este o „categorie relațională”. Afirmarea identității etnice se face prin raporturile pașnice sau violente cu vecinii. Aceasta este o idee de o deosebită importanță, care ne va ajuta la înțelegerea proceselor de etnogeneză într-o perspectivă diferită de

arheologia contemporană, „Arheologia Medievală”, 4, 2002, p. 5-25.

⁸ *Ibidem*, p. 24.